

ד' חשוון תשפ"א

22 באוקטובר 2020

כישורים גלובליים – פיזה 2018 – עיקרי הממצאים

בהמשך לפרסום מכסלו תש"ף, דצמבר 2019, על אודות הישגי ישראל במדעים, קריאה ומתמטיקה, במחקר פיזה 2018 שנערך על ידי ה-OECD, הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך (ראמ"ה) מתכבדת להציג את עיקרי הממצאים מתחום הערכה נוסף – **כישורים גלובליים**.

הדוח המלא מופיע ב:

http://cms.education.gov.il/educationcms/units/rama/mivchanimbenleumiyim/pisa_2018.htm

המאה ה-21 מאופיינת בעולם עתיר קשרי גומלין. בני אדם חיים, לומדים ועובדים במדינות שונות בהתאם לצרכים ונסיבות חיים שונות. כפועל יוצא, גם המפגשים בין בני אדם המגיעים מתרבויות שונות נפוצים יותר בהשוואה לכל תקופה בעבר. באינטראקציות מסוג זה נדרשת רמה גבוהה של כישורים גלובליים על מנת להפיק מהן את המיטב, בין אם שאינטראקציות אלה מתרחשות במסגרת של לימודים, עבודה או מפגשים חברתיים.

בישראל מצב זה אינו חדש, שכן היא מדינת הגירה בה נתח משמעותי מהאוכלוסייה הוא בעל שורשים במדינה אחרת ואשר כוללת בתוכה תרבויות שונות ומגוונות. לאור מאפיינים אלה, חשיבותם של כישורים גלובליים בישראל מקבלת משנה תוקף כאשר נדרשים לקיים אינטראקציות בין בני אדם מקבוצות שונות בחברה.

בפיזה 2018 הוגדר המושג 'כישורים גלובליים' כמושג רב-ממדי הכולל את ארבעת הממדים:

1. היכולת לבחון סוגיות מקומיות, גלובליות ובין-תרבותיות,
2. להבין ולכבד נקודות מבט ותפיסות עולם של אחרים,
3. לקחת חלק באינטראקציות הולמות ויעילות עם בני אדם מתרבויות אחרות,
4. ולנקוט בפעולות לטובת רווחת הכלל ולפיתוח בר-קיימה.

הסוגיות הגלובליות אינן תחומות באמצעות גבולות מדיניים, וטומנות בחובן השלכות עמוקות לגבי חייהם של בני דור זה ובני דורות העתיד. כך למשל זיהום במקום מסוים משפיע על שכבת האוזון העולמית; שיטפונות באזורי חקלאות ישפיעו על הסחר בכל העולם, וכן הלאה.

רכישת המיומנויות והעמדות של כישורים גלובליים הוא תהליך הנמשך לאורך כל החיים, ואין נקודה מוגדרת בזמן בה אדם הופך למיומן בתחום זה. מחקר פיזה מעריך היכן בתהליך נמצאים התלמידים בני ה-15, והאם בתי הספר שלהם יעילים בתמיכה בפיתוח רכיבים אלה.

הערכת הכישורים הגלובליים בפיזה

כישורים גלובליים אינם יכולת או מיומנות ספציפית, אלא צירוף של ארבעה רכיבים – ידע, מיומנויות (קוגניטיביות וחברתיות-רגשיות), עמדות וערכים – המיושמים בהצלחה באינטראקציות עם בני אדם הנתפסים כמגיעים מרקע תרבותי שונה, ובמעורבות של הפרט בסוגיות גלובליות.

הערכת הכישורים הגלובליים התבצעה באמצעות מבחן וחלק ייעודי בשאלון שהועבר לתלמידים.

- המבחן מודד את הרכיבים **ידע ומיומנויות**. כל אחת מיחידות המבחן תיארה תרחיש העוסק בסוגיה גלובלית או בין-תרבותית ואשר מתפתח לאורך היחידה, לצד שאלות שהתייחסו לחלק מהתרחיש או לכולו.
- השאלון לתלמיד מודד בנוסף על הרכיבים של ידע ומיומנות גם את שני הרכיבים הנותרים – **עמדות וערכים**. השאלות שבדקו את ממדי ההערכה של הכישורים הגלובליים שולבו בתוך שאלון הרקע הכללי שתלמידים עונים עליו במחקר פיזה.

בחלק זה של המחקר השתתפו 66 מדינות: תלמידים ב-27 מדינות השתתפו במבחן ומילאו את החלק בשאלון העוסק בתחום זה וב-39 מדינות נוספות התלמידים לא השתתפו במבחן אך מילאו את השאלון בלבד. ישראל היא אחת מ-27 המדינות שבהן התלמידים השתתפו במבחן ומילאו את השאלון העוסק בכישורים גלובליים (פרט לתלמידים מהמגזר החרדי שלא השתתפו במבחן).

בנוסף המחקר בחן את התשתיות לפיתוח כישורים גלובליים בבתי הספר, באמצעות שאלון למנהלים באשר לעיסוק בנושאים גלובליים כפי שמשקף מתכנית הלימודים, דרכי ההוראה ופעילויות אחרות המתרחשות במסגרת בית הספר.

ממצאים בתחום כישורים גלובליים במבט-על

המחקר עולה כי הכישורים הגלובליים בישראל דומים לאלה שנרשמו במדינות האחרות בממוצע, אך כאשר בוחנים את הדברים באופן מעמיק יותר אפשר לזהות פערים שונים בין ישראל למדינות אחרות, בין קבוצות בישראל, כמו גם בין תחומים ונושאים גלובליים שונים.

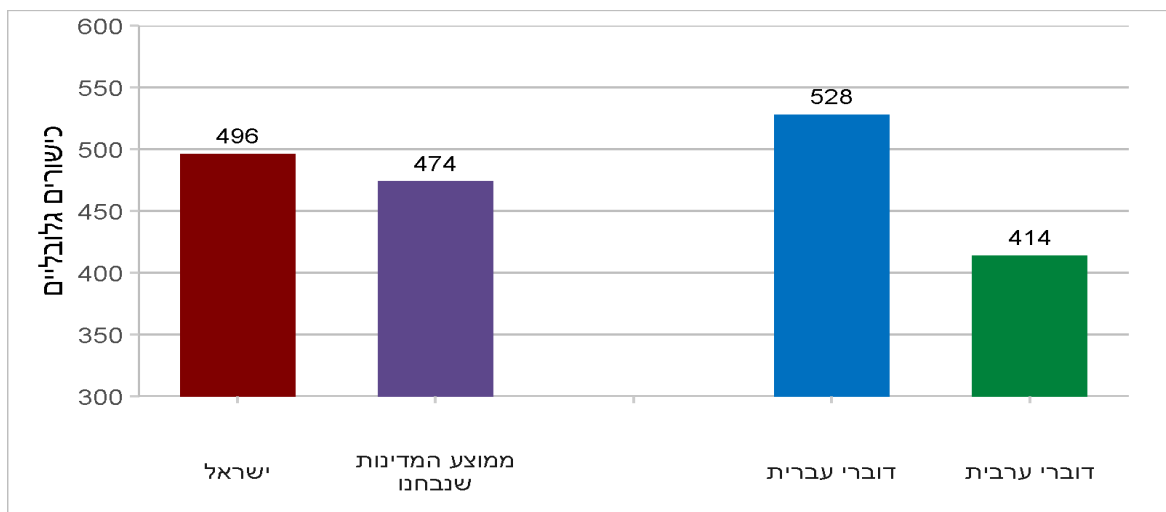
- הממוצע במבחן בישראל עומד על 496 נקודות לעומת ממוצע של 474 נקודות בקרב כלל המדינות שהשתתפו במבחן (וממוצע של 500 נקודות בקרב 11 מדינות ה-OECD שהשתתפו במבחן).

- תלמידי ישראל, בהשוואה לממוצע ה-OECD, הם בעלי חוללות עצמית גבוהה בנושאים גלובליים ומדווחים על רמה גבוהה של ידע כאשר מדובר על נושאים כלכליים ובין מדיניים ופחות כאשר מדובר על מצבים של מחסור כגון רעב, הגירה ועוני.
- התשתיות הבית ספריות התורמות לרכישת כישורים גלובליים ממוקדות יותר בלמידה ורכישת ידע ופחות בהיכרות והתנסות בלתי אמצעית עם בני תרבות אחרת ואף לא בדיון בנושאים אקטואליים הקשורים בסוגיות גלובליות עכשוויות.

ממצאים מהמבחן הקוגניטיבי

ממוצע ההישגים במבחן בכישורים גלובליים עומד בישראל על 496 נקודות, גבוה מהממוצע הבין-לאומי (ממוצע כלל המדינות שהשתתפו במבחן) העומד על 474 נקודות, ואינו שונה במובהק מממוצע 11 מדינות ה-OECD שהשתתפו במבחן (שנקבע על 500) ומזה של לטביה, ליטא ויוון, כולן מדינות חברות ב-OECD. הממוצע בכישורים גלובליים של התלמידים דוברי העברית גבוה מהממוצע של התלמידים דוברי הערבית (528 לעומת 414 נקודות, בהתאמה). עוד עולה כי ככל שהרקע החברתי-תרבותי-כלכלי (חת"כ) של התלמידים גבוה יותר ממוצע ההישגים בכישורים גלובליים גבוה יותר (555, 508 ו-445 נקודות בקרב תלמידים מרקע גבוה, בינוני ונמוך, בהתאמה), וממוצע ההישגים בכישורים גלובליים של בנות גבוה מזה של בנים (514 לעומת 479, בהתאמה). מגמות דומות נמצאו כמעט בכל המדינות האחרות שהשתתפו במבחן. פיזור הציונים בכישורים גלובליים בישראל הוא הגדול ביותר מבין 27 המדינות שהשתתפו בחלק זה של המחקר. טווח הציונים של 90% מהתלמידים עומד בישראל על 372 נקודות לעומת 300 נקודות בממוצע המדינות שנבחנו. הפיזור בקרב דוברי עברית רחב מאוד – 354 נקודות, וקטן רק במעט מהפיזור בכלל ישראל. בקרב דוברי ערבית הפיזור קטן יותר – 288 נקודות.

תרשים 1: המבחן הקוגניטיבי בכישורים גלובליים – הממוצע בישראל, ממוצע ה-OECD, דוברי ערבית ודוברי ערבית

ממצאים מהשאלון לתלמיד

השאלון לתלמיד בישראל כלל מגוון שאלות בתחום כישורים גלובליים המתייחסות לשלושת הממדים: היכולת לבחון סוגיות מקומיות, גלובליות ובין-תרבותיות, להבין ולכבד נקודות מבט ותפיסות עולם של אחרים, ולקחת חלק באינטראקציות הולמות ויעילות עם בני אדם מתרבויות אחרות. תגובות התלמידים סוכמו לשישה אינדקסים שחושבו כך שממוצע OECD-27 מדינות שהשתתפו בשאלון יהיה אפס וסטיית התקן אחת.

הממצאים מתגובות התלמידים לשאלון מראים כי בישראל התלמידים מעריכים בצורה חיובית את המודעות שלהם לתקשורת בין-תרבותית ואת החוללות העצמית שלהם לגבי סוגיות גלובליות¹ (0.05 יחידות בשניהם), אך לא מעריכים את עצמם כבקיאים בסוגיות כאלה (-0.15 יחידות). כמו כן, תלמידי ישראל חשים שהם מסוגלים להתאים את עצמם היטב למצבים שונים (-0.01 יחידות), אך פחות מיומנים כאשר הם נדרשים בהבנת נקודת המבט של האחר (-0.08 יחידות), ופחות מעוניינים ללמוד על תרבויות שונות (-0.09 יחידות).

האינדקסים של דוברי העברית גבוהים מאלה של דוברי הערבית כאשר הם קשורים להבנה של האחר וליכולת להתאים את עצמם לבני תרבות אחרת. לעומת זאת, האינדקסים של דוברי הערבית גבוהים מאלה של דוברי העברית כאשר הם עוסקים בידע וברכישה שלו (בכל המקרים הפערים גדולים מ-0.15 יחידות).

בכל האינדקסים נראה שככל שהרקע החברתי-תרבותי-כלכלי גבוה יותר כך הממוצע באינדקס גבוה יותר. הפערים הגדולים ביותר בין תלמידים מרקע חת"כ גבוה לתלמידים מרקע חת"כ נמוך נמצאו באינדקסים 'מודעות לתקשורת בין-תרבותית' ו-'חוללות עצמית בנוגע לנושאים גלובליים' (פערים של כ-0.5 יחידות ואף למעלה מכך).

בקרב דוברי עברית, ממוצע הבנות ב-'מודעות לתקשורת בין-תרבותית' היה גבוה מממוצע הבנים (פער של 0.25 יחידות), וממוצע הבנים היה גבוה מזה של הבנות באינדקסים 'גמישות מחשבתית וכושר הסתגלות' (פער של 0.24 יחידות). בקרב דוברי ערבית, בכל אחד ואחד מהאינדקסים ממוצע הבנות גבוה מממוצע הבנים (פער של כ-0.3 יחידות), כאשר הפער הגדול ביותר נרשם ב-'מודעות לתקשורת בין-תרבותית'.

'מודעות התלמיד לסוגיות גלובליות' הוא אינדקס הבנוי מדיווח התלמידים על רמת המודעות שלהם לאוסף נושאים, ובחינה של שיעורי התלמידים שציינו לגבי כל אחד מהנושאים אלה שלכל הפחות הם יודעים משהו על הנושא ויכולים להסביר אותו בקווים כלליים, מאפשרת ליצור מיפוי שלהם.

¹ תלמידים חרדים לא ענו על השאלות הקשורות לאינדקס "חוללות עצמית לגבי סוגיות גלובליות".

טבלה 1: מודעות התלמיד לסוגיות גלובליות (לפי נושאים)

דוברי ערבית	דוברי עברית	ממוצע ה-OECD	ישראל	
78%	82%	83%	81%	שוויון בין גברים לנשים באזורים שונים בעולם
76%	69%	78%	71%	סיבות לעוני
73%	70%	79%	70%	הגירה (מעבר של אנשים ממדינה למדינה)
62%	70%	79%	68%	שינוי אקלים והתחממות כדור הארץ
73%	66%	66%	68%	סכסוכים בין-לאומיים
75%	65%	78%	67%	רעב או תת-תזונה באזורים שונים בעולם
69%	63%	65%	64%	מצב הבריאות בעולם (למשל מגפות)

הנושא לגביו מודעות התלמידים בישראל הייתה הגבוהה ביותר הוא 'שוויון בין גברים לנשים באזורים שונים בעולם' והוא דומה לזה שבממוצע ה-OECD (81% ו-83%, בהתאמה). ממצא דומה עולה גם מנתוני דוברי עברית ודוברי ערבית – זהו הנושא אליו התלמידים מודעים בשיעורים הגבוהים ביותר (82% ו-78% בהתאמה).

הנושא לגביו מודעות התלמידים בישראל הייתה הנמוכה ביותר הוא 'מצב הבריאות בעולם (למשל מגפות)² וכך גם בממוצע ה-OECD (64% ו-65%, בהתאמה). ממצא דומה עולה גם מנתוני דוברי עברית ודוברי ערבית בנפרד.

כאשר משווים את ישראל לממוצע ה-OECD נראה שבמחצית מהנושאים הנתון בישראל דומה לזה שבממוצע ה-OECD, ולגבי שאר הנושאים המודעות בישראל נמוכה יותר. בישראל שיעורי התלמידים שדיווחו שהם יודעים לפחות משהו על שינוי אקלים, רעב, הגירה ועוני, נמוכים בכ-10% משיעורים אלה בממוצע ה-OECD (כ-70% בישראל לעומת כ-80% בממוצע ה-OECD).

תשתיות התומכות בפיתוח כישורים גלובליים

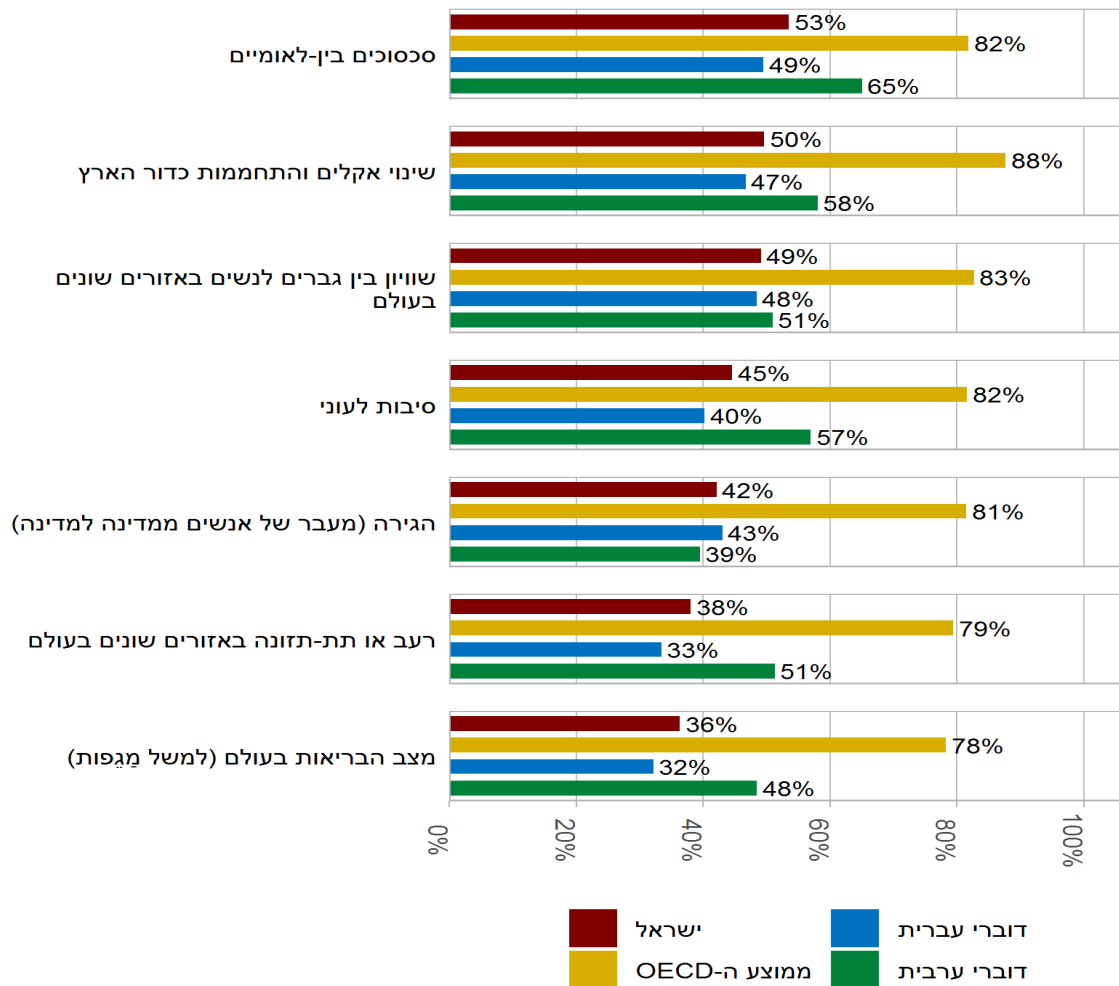
הכישורים הגלובליים נרכשים הן בבית הספר הן מחוצה לו, והרכישה נעשית בדרכים שונות, חלקן תוך כדי התנסות במפגשים עם בני תרבויות אחרות וחלקן מבוססים על ידע הנרכש בצורה פורמאלית יותר לגבי נושאים שונים. התלמידים ומנהלי בית הספר נשאלו האם מתקיימת למידה או התנסות המקדמות כישורים כאלה בבית הספר.

לפי דיווחי מנהלי בתי הספר, שיעור התלמידים בישראל הלומדים בבתי ספר בהם תכנית הלימודים מכסה נושאים גלובליים, כגון סיבות לעוני ושינויי אקלים, נמוך פי שניים מזה שבממוצע ה-OECD (בישראל בין 36% ל-53% ובממוצע ה-OECD בין 78% ל-88%), בעיקר כאשר בוחנים בתי ספר דוברי עברית. לפי

² נתונים אלה נאספו ב-2018 טרם פרצה מגפת הקורונה.

דיווחים אלה, הנושאים בהם עוסקות תכניות הלימודים בישראל קשורות יותר לשינויי אקלים וסכסוכים בין-לאומיים ופחות לסוגיות של שוויון בין המינים, הגירה, בריאות, עוני ורעב.

תרשים 2: נושאים גלובליים בתכנית הלימודים

עוד עולה מדיווחי מנהלי בתי הספר כי בישראל כמעט כל התלמידים לומדים בבתי ספר בהם תכנית הלימודים כוללת לימודי שפה זרה, מיומנות חשיבה ביקורתית וכבוד לשונות תרבותיות (78% עד 89% מהתלמידים) אך רק 45% מהתלמידים לומדים בבתי ספר בהם תכנית הלימודים כוללת יצירת קשרים עם אנשים מתרבויות שונות או ממדינות שונות.

לפי דיווחי מנהלי בתי הספר שיעור גדול של תלמידים לומדים על ההיסטוריה והתרבות של קבוצות תרבותיות שונות במדינה (87% מהתלמידים), אך מעט תלמידים יחסית מציינים את החגים של תרבויות אחרות או משתתפים בתוכניות של חילופי תלמידים עם מדינות אחרות (35% ו-40% מהתלמידים, בהתאמה). מעניין לציין כי בממוצע ה-OECD שיעורי התלמידים הלומדים על ההיסטוריה של קבוצות

תרבותיות שונות, דומים בין אם מדובר על קבוצות כאלה מחוץ למדינה ובין אם על קבוצות כאלה בתוך המדינה (84% לעומת 85%, בהתאמה). בישראל לעומת זאת קיים פער משמעותי, כך ששיעור התלמידים הלומדים על ההיסטוריה של קבוצות תרבותיות שונות נמוך יותר כאשר מדובר על קבוצות תרבותיות מחוץ לישראל (64% לעומת 87%, בהתאמה).

תלמידים בישראל דיווחו שהם עוסקים בממוצע בפחות סוגים של פעילויות בנושאים גלובליים בהשוואה ל-OECD (כחמישה סוגים בישראל לעומת כחמישה וחצי סוגים בממוצע ה-OECD). בקרב דוברי עברית כמות סוגי הפעילויות הייתה נמוכה מאשר בקרב דוברי ערבית (4.41 לעומת 6.75, בהתאמה). תלמידים בישראל דיווחו בשכיחות גבוהה יותר על פעילויות הקשורות בלמידה על הבדלים בין-תרבותיים ועל תקשורת בין-תרבותית (כ-60% מהתלמידים), ובשכיחות פחותה על פעילויות העוסקות בהתנסות בנושאים בעלי משמעות גלובלית וביישומם (כ-50% מהתלמידים).